

The Millie Arbesfeld
Midreshet Yom Rishon

Sunday Morning Learning Program for Women

WWW.MIDRESHETYOMRISHON.ORG

**Kaddish and the Question
of its Recitation by
Women**

Sponsored by
Central Brooklyn High School Class
of 1967
in memory of our beloved principal,
Rabbi Fulda זצ"ל.

Rabbi Michael Taubes
Sunday, December 23, 2018 ט"ו טבת תשע"ט

1. בראשית פרשת ויחי פרק מט
(לג) ויכל יעקב לציאת את בניו ויאסף רגליו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו:

2. רש"י בראשית פרשת ויחי פרק מט
(לג) ויגוע ויאסף - ומיתה לא נאמרה בו, ואמרו רבותינו ז"ל יעקב אבינו לא מת:

3. תלמוד בבלי מסכת תענית דף ה עמוד ב
רב נחמן ורבי יצחק הווי יתבי בסעודתא, אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק: לימא מר מילתא! אמר ליה, הכי אמר רבי יוחנן: אין מסיחין בסעודה, שמא יקדים קנה לושט ויבא לידי סכנה. בתר דסעודא אמר ליה: הכי אמר רבי יוחנן: יעקב אבינו לא מת. - אמר ליה: וכי בכדי ספדו ספדניא וחנטו חנטייא וקברו קברייא? - אמר ליה: מקרא אני דורש, שנאמר ירמיהו ל'ואתה אל תירא עבדי יעקב נאם ה' ואל תחת ישראל כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים, מקיש הוא לזרעו, מה זרעו בחיים - אף הוא בחיים.

4. רש"י מסכת תענית דף ה עמוד ב
לא מת - אלא חי הוא לעולם.

5. בראשית פרשת ויחי פרק נ
(ב) ויצו יוסף את עבדיו את הרפאים לחנט את אביו ויחנטו הרפאים את ישראל:
(י) ויבאו עד גרן האטד אשר בעבר הירדן ויספדו שם מספד גדול וכבדו מאד ויעש לאביו אכל שכבת ימים:
(יג) וישאו אתו בניו ארצה פנען ויקברו אתו במערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם את השדה לאחוזת קבר מאת עפרן החתי על פני ממרא:

6. רש"י מסכת תענית דף ה עמוד ב
מקרא אני דורש - והאי דחנטו חנטיא - סבורים היו שמת. מה זרעו בחיים - כשהוא מקבץ את ישראל מארץ שבים - החיים הוא מקבץ, שהן בשבי, שהמתים אינן בשבי. אף הוא בחיים - שיביאנו בגולה כדי לגאול את בניו לעיניו, כמו שמצינו במצרים: וירא ישראל וגו', ודרשינן: ישראל סבא, ודחנטו חנטיא - נדמה להם שמת, אבל חי היה.

7. מהרש"א חידושי אגדות מסכת תענית דף ה עמוד ב
וכי בכדי ספדו ספדיא כו'. ממיתה לא פריך דלא מפרש ביה מיתה אלא ויגוע כמ"ש התוס' וכדמפרש בסוטה עכ"ל והיינו אמה שאמרו שם דפתחינהו יעקב לעיניה ואחיך כו' ופרש"י למאי דמשני וא"ל מקרא אני דורש כו' ודחנטו חנטיא כו' נדמה להם שמת אבל חי היה עכ"ל והענין דחוק ועיקר שינויא חסר מן הספר ושמעתי לפרש בסוגיא זו משום דאיכא לפרש הא דיעקב אבינו לא מת בשני פנים אם שלא מת כלל גם בגוף אם שלא מת בנפש כשאר צדיקים אבל בגוף היה מת ואהא שלא מת בנפש לא חש להקשות דמפורסמת היא דאמאי נקט יעקב טפי מאברהם ויצחק דודאי גם הם לא מתו בנפש ואי שלא מת אף בגוף קאמר וכי בכדי ספדו ספדיא כו' ומשני ליה דודאי בנפש קאמרי דלא מת ודתקשי אמאי נקטי יעקב טפי דמקרא אני דורש כו' מקיש הוא לזרעו ומש"ה נקטי יעקב כמו שהוזכר בקרא בהקישא דלא שייך אלא ביעקב להקישו לזרעו משא"כ באברהם ויצחק משום זרעו ישמעאל ועשו ומייתי ליה מדכתיב אל תירא עבדי יעקב וגו' מקיש הוא בכמה כתובים קרי ליה לכלל ישראל בשם יעקב ומיהו הכא דכתיב ביה ואת זרעך וגו' משמע דעבדי יעקב היינו יעקב עצמו ועי"ל בזה ע"פ מ"ש בפ"ב דכתובות מתים שבחו"ל אינן חיים שנאמר נותן נשמה לעם עליה וגו' כי א"י נקרא ארץ החיים מיתת צדיקים שבא"י אינה רק מיתה מקרית משא"כ בחו"ל דהמיתה היא טבעית וע"כ צריכין לגלגול מחילות וז"ש יעקב אבינו לא מת דודאי אברהם ויצחק שמתו בא"י חיים הם גם במיתתן כיון שמתו בא"י אבל יעקב אבינו שמת בחו"ל היה לבעל דין לומר דאינו חי כמותן ולזה אמר דאף הוא חי וכאלו מת בא"י וא"ל וכי בכדי חנטו כו' ומהיכא תיתי לך שהוא חי יותר משאר מתים שבח"ל וא"ל מקיש כו' הנני מושיעך מארץ רחוק דהיינו ממצרים בחיים כאלו אתה מת בא"י כמו זרעך יוסף שבא ממצרים ארץ שבו בחיים לשם:

8. תרגום ירושלמי בראשית פרשת ויחי פרק מט

א - ...ענא אבונן יעקב ואמר להון אברהם אבוי דאבא קם מיניה פיסול ישמעאל וכל בני קטורה ויצחק אבא קם מיניה פיסול עשו אחי ואנא דחיל דלא יהי ביניכון גבר לביה פליג על אחוי למיזל למפלח קדם טעוןן אחרניין ענין תרי עשרתי שבטוי דיעקב כולהון כחדא ואמרין שמע מינן ישראל אבונן יי אלהנא יי חד עני יעקב אבונן ואמר יהא שמיה רבא מברך לעלמי עלמין :

9. מסכתות קטנות מסכת סופרים פרק יט

י"ב - ...אבילים, לאחר שיגמור החזן תפילה של מוסף, הולך לו אחורי דלת של בית הכנסת, או בפנית הכנסת, ומוצא שם האבילים וכל קרובים, ואומר עליהן ברכה, ואחר כך אומר קדיש. ואין אומרים בעלמא דעתיד לחדתא, אלא על התלמיד ועל הדרשן.

10. ספר אור זרוע חלק ב - הלכות שבת סימן נ

...מעשה בר' עקיבה שראה אדם אחד שהיה ערום ושחור כפחם והיה טוען על ראשו כטען עשרה טעונין והיה רץ כמרוצת הסוס גזר עליו ר' עקיבה והעמידו ואמר לאותו האיש למה אתה עושה עבודה קשה כזאת אם עבד אתה ואדונך עושה לך כך אני אפדה אותך מידו ואם עני אתה אני מעשיר אותך א"ל בבקשה ממך [א"ל] [אל] תעכבני שמא ירגזו עלי אותם הממונים עלי א"ל מה זה ומה מעשיך אמר לו אותו האיש מת הוא ובכל יום ויום שולחים אותי לחטוב עצים ושורפין אותי בהם וא"ל בני מה היתה מלאכתך בעולם שבאת ממנו א"ל גבאי המס הייתי והייתי מראשי העם ונושא פנים לעשירים והורג עניים א"ל כלום שמעת מן הממונים עליך אם יש לך תקנה א"ל בבקשה ממך על תעכבני שמא ירגזו עלי בעלי פורענות שאותו האיש אין לו תקנה אלא שמעתי מהם דבר שאינו יכול להיות שאילמלי היה לו לזה העני בן שהוא עומד בקהל ואומר ברכו את ה' המבורך ועונין אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד או יאמר יתגדל ועונין אחריו יש"ר מברך מיד מתירין אותו האיש מן הפורענות ואותו איש לא הניח בן בעולם ועזב אשתו מעוברת וא"ל אם תלד זכר מי מלמדו שאין לאותו האיש אהוב בעולם באותה שעה קיבל עליו ר"ע לילך ולחפש אם הוליד בן כדי שילמדו תורה ויעמידו לפני הצבור א"ל מה שמך א"ל עקיבה. ושום אנתתך א"ל שושניבא ושום קרתך א"ל לודקיא מיד נצטער ר"ע צער גדול והלך ושאל עליו כיון שבא לאותו מקום שאל עליו א"ל ישחקו עצמותיו של אותו הרשע שאל על אשתו א"ל ימחה זכרה מן העולם שאל על הבן אמרו הרי ערל הוא אפי' מצות מילה לא עסקנו מיד נטלו ר"ע ומלו והושיבו לפניו ולא היה מקבל תורה עד שישב עליו מ' יום בתענית יצתה בת קול ואמרה לו ר' עקיבה לך ולמד לו הלך ולמדו תורה וק"ש וי"ח ברכות וברכת המזון והעמידו לפני הקהל ואמר ברכו את ה' המבורך וענו הקהל ברוך ה' המבורך לעולם ועד יתגדל יהא שמיה רבא באותה שעה מיד התיירו המת מן הפרעניות מיד בא לר"ע בחלום ואמר יהר"מ ה' שתנוח דעתך בגן עדן שהצלת אותי מדינה של גיהנם מיד פתח ר"ע ואמר יהי שמך ה' לעולם ה' זכרך לדור ודור וכן מצא מורי ה"ר אלעזר מוורמשא דתנא דבי אליהו רבא דקטן האומר יתגדל מציל אביו מן הפורענות :

11. מתזור ויטרי סימן קמד

נמצא בספרי' הפנימי' ת' : מעשה בר' עקיבא שהיה מהלך בבית הקברות בדרך ופגע באדם אחד שהיה ערום ושחור כפחם והיה טעום /טעון/ משאוי גדול של קוצים על ראשו. כסבור עליו ר' עקיבא שהוא חי והיה רץ כסוס. גזר עליו ר' עקיבא והעמידו. א' לו מה לאותו האיש לעשות עבודה קשה כזאת. אם עבד אתה [ואדונך] עושה לך [כך] אני אפדה אותך מידו. ואם עני עתה ובני אדם באים עליך בעקיפין אני מעשיר אותך. א' לו בבקשה ממך אל תעכבני שמא ירגזו בי הממונין עלי. אמר לו מה זה ומה מעשיך. אמר לו אותו האיש מת. ובכל יום שולחים אותי לחטוב עצים. אמר לו בני מה היה מלאכתך בעולם שבאתה ממנו. אמר לו גבאי המכס הייתי. והייתי נושא פנים לעשירים והורג את העניים. אמר לו כלום שמעת מאותם הממונין עליך לפורענות איזו דבר שיש לו תקנה. אמר בבקשה ממך אל תעכבני שמא ירגזו עלי בעלי פורענות שאותו האיש אין לו תקנה. אלא שמעתי מהם דבר שלא היה יכול להיות. שאלמלא היה לו לעני זה בן שהוא עומד בקהל ואומר ברכו את ה' המבורך והם עונין אחריו. ויהא שמיה רבא מברך מיד מתירין אותו מן הפורענות. ואותו האיש לא היה לו בן מעולם. והניח את אשתו מעוברת. ואיני יודע אם ילדה זכר. ואם ילדה זכר מי מלמדו תורה שאין לאותו האיש אהוב מעולם. מיד קיבל עליו ר' עקיבא לילך לחפש אם הוליד לו בן זכר כדי ללמדו תורה ויעמידנו לפני הציבור. אמר לו מה שמך. אמר לו עקיבא. ושם אשתך. אמר לו שושניבא. ושם עירך לודקיא. מיד נצטער ר' עקיבא צער גדול והלך ושאל עליו. כיון שבא לאותו מקום שאל עליו. אמרו לו ישחקו עצמותיו של אותו האיש. שאל על אשתו. אמרו לו ימחה זכרה מן העולם. שאל על בנו. אמרו לו הרי ערל

הוא. אפילו מצות מילה לא עיסקנו בו. מיד מלו ר' עקיבא. והושיבו בספר לפניו ולא היה מקבל התורה עד שישיב (א) [מ'] יום בתענית. יצתה בת קול ואמרה לו לזה אתה מתענה. אמר לפניו רבונו של עולם והלא לפניך ערכתי אותי. מיד פתח הק' את לבו ולמדו תורה. וק"ש וברכת המזון. והעמידו לפני הקהל ואומר ברכו. והם ענו אחריו ברוך ה' המבורך. באותה שעה התירו אותו מן הפורענות. מיד בא אותו האיש לר' עקיבא בחלום. ואמר יהי רצון מלפניך הקב"ה שתנוח דעתך בגן עדן שהצלת אותי מדינה של גהינם. מיד פתח ר' עקיבא ואמר (תהלים קלה) י"י שמך לעולם י"י זכרך לדור ודור: ועל כן נהגו לעבור לפני התיבה במוצאי שבת אדם שאין לו אב או אם לומר ברכו או קדיש:

12. ספר חסידים סימן תשכב

אחד חלה למות והיה מבקש מיהודי אחד שילמד לבנו קדיש, ועוד בקש ממנו שלא יניח לאשתו בן חורין אמר בעצתי לא תהיה והאיך אנו יכולים לעשות והיה בן חסיד אומר קדיש על המת והיה קשה מאד ללמדו קדיש [לזה בן המת] ובן החסיד הוא אומר קדיש, אמר לו מכל מקום מצוה היא ללמדו קדיש ולומר הקדיש לבן המת.

13. אורחות חיים הלכות אבל

לא... טעם תקנת הקדיש שאומר על אביו ועל אמו: כתב הרמנ"ע מצוה לומר קדיש על אביו ועל אמו אבל אין לומר קדיש בשביל אמו בחיי אביו אם אביו מקפיד ואף על פי שעשתה צוה לומר הקדיש בשבילה מ"מ כבוד האב קודם לכבוד האם. ותקנו ז"ל לומר קדיש על מה שנמצא באגדה פעם אחת פגע ר' פלו' במת אחד שהיה מקושש עצים ונושאן על כתפו אמר לו בני למה לך אמר לו ר' כה משפטי כל הימים להביא באש של גיהנם להיות נדון בה אמר לו ואין מי שיוכל להצילך מן הצער הגדול הזה אמר לו אין מי שיצילני אם לא שיאמר בני קדיש או יפטור בנביא לכבוד השם בעבורי ואם יעשה כן ידעתי כי זכותו תעמוד אלי ויגן בעדי ויבא ר' פלו' ויגד זה לבנו של מת ויעש כל אשר אמר. לימים נגלה המת אל החכם הנזכר פעם אחרת ויאמר לו תנוח (נפשך) דעתך שהנחת את דעתי ועל זה פשט המנהג לומר בנו של מת קדיש בתרא כל י"ב חדש וגם להפטיר בנביא. ויש מתפללין בכל מוצאי שבת תפלת ערבית לפי שבאותה שעה חוזרין הרשעים לגיהנם ששבתו בשבת ואיפשר שיגן עליהם אותה תפלה וכן יהי רצון.

14. ספר כלבו סימן קיד

...ועל מה שנמצא באגדה שפעם אחת פגע רבי פלוני במת אחד שהיה מהלך ומקושש קוצים ונושאן על כתפיו אמר לו בני כל זה למה לך אמר לו רבי כה משפטי כל הימים להיא באשה של גיהנם להיות נדון אמר לו ואין מי יוכל להצילך מן הצער הגדול הזה אמר לו אין מי שיצילנו אם לא שיאמר בני קדיש או יפטיר בנביא לכבוד השם בעבורי ואם יעשה זה ידעתי כי זכותו תעמוד אלי ויגן בעדי ויבא רבי פלוני ויגד זה לבנו של מת ויעש ככל אשר אמר לימים נגלה המת אל החכם הנזכר פעם אחרת ואמר לו תנוח דעתך שהנחת דעתי, ועל זה פשט המנהג לומר בנו של מת קדיש בתרא כך שנים עשר חדש.

15. שולחן ערוך יורה דעה הלכות אבילות סימן שעו

סעיף ד – רמ"א

ונמצא במדרשות לומר קדיש על אב (כל בו וריב"ש בשם תנחומא וספרי, ובחיי בשם מסכת כלה, וב"י בשם הזוהר, ובא"י בשם תנא דבי אליהו רבא); ע"כ נהגו לומר על אב ואם קדיש בתרא י"ב חדש, וכן נהגו להפטיר בנביא, ולהתפלל ערבית במוצאי שבתות שהוא הזמן שתוזרין הנשמות לגיהנם, וכשהבן מתפלל ומקדש ברבים, פודה אביו ואמו מן הגיהנם (כל בו בשם הגהות). ונהגו לומר קדיש על האם אע"פ שהאב חי עדיין, אינו בידו למחות לבנו שלא יאמר קדיש על אמו (סברת הב"י ע"פ המנהג).

16. ביאור הגר"א יורה דעה סימן שעו

ו - ונמצא במדרשות. תנחומא פ' נח ומסכת כלה מעשה בר"ע כו' והביאו במנורת המאור נר א' כלל א' חלק ב' פרק א'. אבל אינו בתנחומא ומס' כלה שלנו כידוע שחסר מהם בדפוס הרבה ועוד בתד"א סא"ז סוף [פט"ז] פי"ז מעשה בריב"ז ועוד בז"ח רות כ"ה ד' ר' זמיראה כו' ארחב"א כה"ג אירע לר"ע (ע"כ):

17. מסכתות קטנות מסכת כלה רבתי פרק ב

תא שמע דר' עקיבא נפק לההוא אתרא, אשכחיה לההוא גברא דהוה דרי טונא רבה על כתפיה, ולא הוה מצי לסגויי ביה, והוה צוח ומתאנח, אמר ליה מאי עובידתיך, אמר ליה לא שבקנא איסורא דלא עבידנא בההוא עלמא, ועכשוי איכא נטורין עילוין ממונין, ולא שבקיין לי דאינוח, אמר ליה ר' עקיבא שבקת ברא, אמר ליה בחייך דלא תשהיין, דדחילנא ממלאכי דמחו לי בפולסי דנורא, ואמרין לי אמאי לא תיתי בפריע, אמר ליה אימא לי מה דקא מנחת, אמר ליה שבקית איתתא מעברתא, אזל ר' עקיבא ועאל בההיא מדינתא, אמר להו אתתיה דפלניא היכא, אמרו לו יעקר זכרו דההוא שחיק עצמות, אמר להו אמאי, אמרו ליה דההוא ליסטיס הוה, ואכל אינשי, ומצער ברייתא, ולא עוד אלא שבא על נערה מאורסה ביום הכפורים, אזל לביתה אשכח אתתיה מעוברתא, נטרה עד דילדא, אזל מהליה, לכי גדל אוקמיה בבי כנשתא לברוכי בקהלא, לזמן אזל ר' עקיבא לההוא אתרא, איתחזי ליה, אמר ליה תנוח דעתך שהנחת את דעתי.

18. תנא דבי אליהו זוטא פרשה יז

...אמר ר' יוחנן בן זכאי פעם אחת הייתי מהלך בדרך מצאתי אדם אחד שהוא מלקט עצים, דברתי לו [דבר] ולא החזיר לי (דבר), ואחר כך בא אלי ואמר לי אני מת ולא חי, אמרתי לו אם מת אתה עצים למה לך, אמר לי רבי האזין לי עד שאומר לך דבר אחד, כשהייתי חי [אני] וחבירי בפלטרי היינו עוסקים, כשבאנו כאן גזרו עלינו גזר דין שריפה, כשאני מלקט עצים שורפין את חברי, וכשהוא מלקט עצים שורפין אותי, אמרתי לו דינכם עד מתי, אמר לי כשבאתי לכאן הנחתי אשתי מעוברת ויודע אני שזכר הוא, בבקשה ממך הוי זהיר בו משעה שנולד עד שיהיה בן חמש שנים, הוליכהו לבית רבו למקרא, בשעה שהוא אומר ברכו את ה' המבורך מעלין אותי מדינה של גיהנם.

19. שו"ת בנין ציון סימן קכב

...הרי מה שהי' בחלום שם הוזכר במדרש אבל בעיקר המעשה נאמר מעשה בר"ע שהי' מהלך בביה"ק וכו' ואמר לו האיש שמעתי שהיו אומרים לי אלו הי' לך בן שהי' עומד בצבור והי' אומר בצבור ברכו את ד' המבורך היו מתירין אותו מן הפורענות וכו' מזה נראה שהי' ספור מעשה מה שנאמר בהקיץ ולא בחלום והמעשה הזה הועתק ג"כ במנורת המאור בלשון ארמי בשם מס' כלה פ' ר"י ע"ש נ"א ח"ב והנה במדרש זה לא נאמר מקדיש רק מברכו את ד' המבורך ואין זה תימא כי בימי ר"ע עדיין לא נתקן קדיש שנתקן בבבל אבל ברכו כבר נאמר בצבור שהוזכר במשנה ברכות (פ' ז') אכן אחר שגדולת מעלת ברכו היא שעל ידו ועל פי דבורו מקדשים רבים שם הקב"ה ועי"ז מזכה גם לאביו א"כ מעלת הקדיש עוד יותר באשר ששם מזכיר השבחים בעצמם שיאמרו אחריו ולכן יפה כתב הרמ"א שנמצא במדרש גם בזהר חדש מדרש רות נזכר מעשה כזה באריכות והי' הבן ההוא רבי נחום הפקולי ומסיים שם א"ר חייא בר אבא כהאי גוונא אירץ לר' עקיבא ע"ש הרי דנזכר ג"כ בזה מעשה דר' עקיבא ועכ"פ יוצא מזה דמעלת הקדיש גדול ויסודתו בקדש קדשים בר' עקיבא דכולהו סתומי אליב"י.

20. שו"ת מהרי"ל החדשות סימן כח

...והקדיש הזה ניתקן אחר פסוקי דא"ר אלעזר א"ר חנינא ואחר שיר המעלות וכן אחר הדרשות, והיתומים שאומרים אותו לפי שאין יכולים לומר ברכו אלא א"כ נעשו גדול, דכל מי שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן, וכולהו קדישי דעלמא תקנתא דרבנן ניהו אבל קדיש זה לאו דבר שבחובה הוא הילכך יכולין קטנים לאומרו. ובעובדא דר' עקיבא באו"ז ח"ב ה' שבת סי' נ' בשם רבי עקיבא אבל באלי' זוטא פ' י"ז הוא בשם רבי יוחנן בן זכאי ולא מוזכר שם יהא שמי' רבא הוזכר ג"כ יהא שמי' רבא. ומהאי טעמא נמי נ"ל דאפי' הגדולים קפדי טפי אקדיש דיתום [יותר] משאר קדישו' וברכו משום דקדיש זה הוי תוספת ולא חובה, וסברי דעבדי טפי קורות רוח להוריהם מבאחרים. ואין דעתי מסכמת עמהם בזה דאדרבה גדול המצוה ועושה קידושין לא, א כו'.

21. ספר האגור הלכות תפילת ערבית סימן שלד

נשאל גדול הדור מוהר"ר יעקב מולין. איך המנהג בקדיש יתום אם יושבי העיר יכולין לעכב על הנכרים שבאו חוץ לעיר לומר קדיש יתום או לא. וגם הטעם למה נקרא קדיש יתום. ולמה הקטנים אומרים זה הקדיש הואיל והוא דבר שבקדושה. והשיב הרב כי יש מנהגים שונים בקהלות אשכנז יש נוהגים שלא לומר החיצון. ויש קהלות נוהגים שיאמר הגר כמו התושב, ובמקום דנהוג נהוג אבל במקום דליכא מנהג מצד דינא יכולים התושבים לעכב על החיצונים מאחר שהם פורעים ההוצאות מהכנסת וכל שאר עולים ומסים כמו מקום בית הכנסת שיש להם בדין. ונקרא זה הקדיש יתום בשביל שהקטנים שאינם יכולים להתפלל בצבור יכולים לומר קדיש זה כי נתקן בשביל

המתים ולכן הקטנים יכולין לאומרו כי איננו חובה כשאר הקדישות של תפלה. ול"נ כי אע"פ שזה הקדיש נתקן בשביל המתים כמו אותו מעשה דר' עקיבא מ"מ האבל כשהוא איש טוב לו יותר להתפלל כל התפלה מזה הקדיש כי גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה. ואע"פ שאין אבל בב"ה אין לבטלו מאחר שהוא נתקן אחרי פסוקים ואפילו מי שיש לו אב ואם יכול לאומרו מאחר שנתקן עכ"ל וקצרתי.

22. שולחן ערוך אורח חיים הלכות נשיאת כפים ונפילת אפים סימן קלב

סעיף ב – רמ"א

ואומרים קדיש יתום אחר עלינו, ואפי' אין יתום בבית הכנסת יאמר אותו מי שאין לו אב ואם; ואפילו מי שיש לו אב ואם יכול לאומרו, אם אין אביו ואמו מקפידין (אגור ותשב"ץ ותשובת מהרי"ל סי' ס"ד).

23. משנה ברורה סימן קלב

(י) קדיש יתום אחר עלינו - שהרי לעולם צריכין לומר קדיש אחר שאמרו פסוקים ובעלינו יש ג"כ פסוקים וצריכים קדיש אחריו אלא שנהגו בקדיש זה להניחו ליתום שמת אביו ואמו מפני שיש יתומים קטנים או אפילו גדולים שאינם יכולים להיות שלוחי ציבור ולומר קדיש וברכו אחר אביו ואמו [שאם היו יכולים להתפלל לפני העמוד זהו טוב יותר מאמירת קדיש] וכבר ידוע ממעשה דר' עקיבא תועלת הגדול שיש למת כשיש לו בן האומר קדיש וברכו וביותר בתוך שנה ראשונה לכך תקנו והניחו קדיש זה שאין צריך שום דבר יותר ליתומים הן קטנים הן גדולים. ובסוף הסימן העתקתי בביאור הלכה כל דיני קדיש בקיצור ובשם מאמר קדישין יקרא:

24. שו"ת מהר"י ווייל סימן יג

כל אשר לך שלום אהובי מחותני הח"ר יודמן.

ששאלת מי שמת אביו או אמו אם מצוה להודיעו תוך ל, במרדכי בשלהי הלכות שמחות כתב בהדיא דאין צריך להודיעו אפילו על אב ואם.

מ"מ נהגו להודיע לבנים הזכרים כדי שיתפללו, כיון דאית ליה להמת נחת רוח בזה, אבל לבנות אין מנהג בזה. ולאחר שלשים /חסרה המלה: צריך/ לקרוע כל בגדיו על אב ואם, ואפי' לאחר שנים עשר חדש, ואין שום חילוק בין איש לאשה. וכן איתא בתשובה במיימוני, דאפילו לאחר שנים עשר חדש צריך לקרוע.

25. שולחן ערוך יורה דעה הלכות אבילות סימן תב

סעיף יב

מי שמת לו מת ולא נודע לו, אינו חובה שיאמרו לו; ואפילו באביו ואמו; ועל זה נאמר: מוציא דבה הוא כסיל (משלי י, יח) ומותר להזמינו לסעודת אירוסין ונישואין וכל שמחה, כיון שאינו יודע. מיהו אם שואל עליו, אין לו לשקר ולומר: חי הוא, שנאמר: מדבר שקר תרחק (שמות כג, ז). הגה: ומכל מקום בבנים זכרים נהגו להודיע, כדי שיאמרו קדיש; אבל בבנות, אין מנהג כלל להודיעם (מהרי"ו סי' י"ג).

26. שו"ת חוות יאיר סימן רא

שאלה ראובן בא לעיר והגיד איך לפני יוד ימים כשיצא מעיר פלוני בסוף היריד הי' שמעון גוסס אם יגידו ללוי בן שמעון הדר שם.

נראה דע"פ הדין אין חיוב להגיד לבן כדי שיתאבל רק משום קדיש לכן באם יש שם אבלים אחרים דלדעתי אף דק"ל גבי גט דשליח שהניח המשלח גוסס לא יתנו לה בחזקת שהוא קיים מפני דרוב גוססין למיתה מ"מ מידי ספק לא נפק ואין ספק מוציא מידי ודאי של שאר אבלים שהם שם ואפילו היה זקן יותר מבן שמונים ותדע דהא בנותנו לה הוי ספק מגורשת כבא"ה ס"ס קמ"א ומעשה בזקן יתר מבן שמונים שנסע מח"ל לא"י וצוה לבנו בנוסעו ממנו שיאמר קדיש תיכף נסיעתו ולא רצו האבלים וזכו בדין ע"פ הגדול הרב שם. מש"כ כשאין שם אבל יכתבו לו או ירמזו לו דלא הוי מוציא דבה רק באמירה ממש כדמוכח בגמ' /מהגהות רב"פ/ נ"ב ליכא הוכחה דשאני התם שהוצרך להשיב וכן מורין דברי הפוסקים והש"ע סי' ת"ב. ולפי המנהג שמגלין גם לבנות ואומרים כדאי אב ואם שיתאבלו בניהם עליהם א"כ תלי הגדה בנדון הנ"ל בדין אבלות אם חייב להתאבל דבחנם פשיטא המגיד והמגלה אפילו ברמז ה"ל מוציא דבה ומצער לחבירו חנם.

27. שו"ת חוות יאיר סימן רכב

שאלה דבר זר נעשה באמשטרדם ומפורסם שם. שאחד נעדר בלי בן וצוה לפני פטירתו שילמדו עשרה כל יום תוך י"ב חודש בביתו בשכרם ואחר הלימוד תאמר הבת קדיש [ע"י שו"ת ר"ש מדינא חלק א"ח סי' ו'] ולא מיחו בידה חכמי הקהילה והפרנסים. ואף כי אין ראייה לסתור הדבר כי גם אשה מצוות על קידוש השם גם יש מנין זכרים מקרי בני ישראל ואף כי מעשה דר"ע שממנו מקור אמירת יתומים קדיש בבן זכר היה מ"מ יש סברא דגם בבת יש תועלת ונחת רוח לנפש כי זרעו היא. מ"מ יש לחוש שע"י כך יחלשו כח המנהגים של בני ישראל שג"כ תורה הם ויהיה כל אחד בונה במה לעצמו ע"פ סברתו ומחזי מילי דרבנן כחוכא ואטלול' ויבואו לגלגל בו וכ"כ התוס' בפ' אין עומדין על הבא לשחות בסוף כל ברכה לתירוץ ואין לומר שאני שם שהוא תקחז"ל ונזכר בגמ' י"ל דכ"ש זה שלא נזכר בגמ' ומ"מ בא ממדרש ומנהגן של ישראל תורה וצריך חיזוק כמבואר בגמ' יבמות דף ל"ו ע"ב ובכמה דוכתי דע"כ חז"ל עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה. ואע"פ שלא נאמר שם רק מלמדין אותו שלא לשחות ולא אמר מוחין ואפי' ה"ז מגונה כמו בשמע שמע לא אמר ונ"ל דע"כ לא זכרו הרמב"ם מ"מ י"ל שאני התם דעביד לגרמי' ולא ילמדו ממנו רק יחשבוהו לגס רוח כמ"ש התוס' באמת לטעם ג"ז. ולכן בנדון זה שיש אסיפה ופרסום יש למחות. והנלפענ"ד כתבתי יאיר חיים בכרך.

28. פתחי תשובה יורה דעה סימן שעו

ג - קדיש - ע"י בתשו' חות יאיר סי' רכ"ב שכתב במי שנעדר בלא בן וצוה שבתו תאמר קדיש. מדינא יש לה לומר דגם בבת יש תועלת ונחת רוח לנפש מ"מ יש לחוש שע"י יתחלשו כח המנהגים של ישראל וכיון דאיכא פרסום יש למחות ע"ש.

29. שו"ת תורה לשמה סימן כז

אם מותר לאשה לומר קדיש.
שאלה אחד לא היה לו בן כי אם בת אחת גדולה וצוה קודם פטירתו שיבואו ח"י בני אדם וילמדו בביתו זוהר ומשניות כל י"ב חודש בימים ובלילות ואחר הלימוד תעמוד בתו ותאמר קדיש כי היא היתה למדנית ויודעת ללמוד תנ"ך. ורצינו לדעת אם צריכים לקיים צוואתו בזה או אדרבה צריך למחות בידה אם תאמר קדיש כי דבר זה נראה אצלנו דבר חדש ולכן אמרנו שלא לעשות כך בלתי הוראת חכם ויש מי שאמר שאין בזה שום מיחוש דהא האשה שהיא פטורה ממ"ע שהז"ג = ממצות עשה שהזמן גרמא = עכ"ז יכולה לקיים מצות סוכה ולולב ושופר ולפי סברת ר"ת יכולה לברך ג"כ על מ"ע שהז"ג וא"כ ה"ה הכא אע"ג דמצות הקדיש הוא מיוחד לזכרים עכ"ז אם תרצה האשה לומר קדיש מה בכך על כן יורנו ושכמ"ה.
תשובה לא אריך למעבד הכי וצריך למחות בידה יען כי איכא בזה חשש תקלה דהשתא ילמדו בזה שתאמר קדיש גם בתפלה שהוא קדיש דחיובא ותפטור את האנשים השומעין ואין ראייה ממ"ע שהז"ג כסוכה ולולב דהתם ליכא למיחש לטעות כזה יען שגם האנשים מקיים כל אחד סוכה לעצמו ולולב לעצמו ואפילו בשופר דאית ביה ענין שאחד תוקע ומוציא את חבירו אין לחוש פן יטעו לעשות כך שהאשה תתקע ותוציא אחרים יען כי באמת אין רואין שהאשה תוקעת לעצמה אלא היא שומעת בלבד והתם בשמעה ליכא דין צירוף שנאמר שיטעו במה שרואין אותה מצטרפת עם האנשים בשמיעה לחשוב שהיא שייכה במצוה הזאת ותוציא אחרים ג"כ אבל הכא גבי קדיש דצריך צירוף הנה הרואה אותה אומרת קדיש חושב שהיא משלמת לעשרה ג"כ ומצטרפת עמהם וא"כ יחשוב דהיא שייכה בקדיש וממילא מוציאה האנשים גם בחיוב קדיש דתפלה. גם יש לחוש הואיל והיא רוצה לומר קדיש בעבור אביה תכנס לפניו ממחיצתה ותאמר קדיש של תפלה ג"כ לכן צריך למחות בידה. והיה זה שלום ואל שדי ה' צבאות יעזור לי. כ"ד הקטן יחזקאל כחלי נר"ו.

30. שו"ת שבות יעקב חלק ב סימן צג

מתלמידי הרב המופלא מהר"ר יעקב אב"ד דק"ק גרייזנך וז"ל באשר שנגעה בי יד ה' שאני אבל על אמי ז"ל שנפטרת כדי לזכות לנשמתה ופן יאמר האומר שאני מיקל לעצמי ומחמיר לאחרני' ע"כ בא נפשי בשאלתי כאן נפטר איש אחד ולא היה לו כי אם שתי בנות קטנות והגדולה שבהן היא בת ארבע שנים ובשעת חוליו צוה אלי שאתן לו התרה שבתו הגדולה תאמר קדיש ולא בבה"כ כלל ועתה בא אביו של הנפטר לומר קדיש על בנו בבה"כ עם שאר אבילים על אביו ואמו אף דכתב רמ"א בסי' שע"ו בהג"ה שאם יש אבילים וכו' אומרים שאר קרובים אלא שעושים פשרה ביניהם ובלבד שיש מנהג קבוע בעיר עכ"ל כוונתו דוקא בני בנים וכן הוא במהרי"ק שהוא שורש ומקור דין דמהיכי תיתי יעלה על הדעת שאביו יאמר קדיש ברא מזכה אבא אבל לא להיפך וגם שאר טעמים שהובא בתשובת

רמ"א סי' קי"ח לא שייכי כאן על כן ילמדינו רבינו הלכה למעשה דעתו הרמה ומינה לא אזיז אפילו זיז כל שהוא עד כאן לשונו.

תשובה הנה מה שפי' בדברי רמ"א דמיירי דוקא בבן בנו זה דבר שאין לו שחר דסתמא דלישנא משמע דמיירי בכל הקרובים ומ"ש מכ"ת דמהרי"ק שהוא מקור דין זה לא מיירי רק בבני בנים זה אינו דהא אפי' באינם קרובים כלל כתב מהרי"ק שורש ל' וז"ל אפי' מי שאינו קרוב כלל אומר קדיש בשביל אחר ועושין פשרה שיטול השליש או רביעי /רביעי/ עכ"ל ועיקר שאלה זו מצאתי ראיתי כדברי גיסי הגאון בספרו אלי' זוטא על א"ח סוף הספר אצל המנהגים שנשאל מאתו זצ"ל שאלה זו ממש והשיב שם וז"ל לכאורה הדין עם שאר אבליים דקי"ל אין אבא מזכא ברא אך תוספ' סוטה דף יו"ד /י' / כתבו גבי אבשלום דדוקא בעובד כוכבים איירי או ע"י תפלה מועלת מיהו יש לחלק דדוד היה מתפלץ /מתפלל/ על בנו אבל בקדיש שהטעם שיוצא ממנו זרע שמתקדש שם שמים על ידו ובאביו לא שייך כן אך יש לעיין בדברי רמ"א סי' שע"ו דבכל הקרובים הדין כן והוא הכרעת רמ"א לפי שמהרי"ק ס"כ אפי' מי שאנו /שאינו/ קרוב ובתשובת בנימין זאב פסק שאין לומר קדיש רק בנו דוקא על כן מכרוע /מכריע/ רמ"א הדין כן בכל הקרובים דוקא ולבסוף מסיק וז"ל ובדין אביו כבר כתבת דמדינא אין לו קדיש כלל רק במקום שיש מנהג קבוע וידוע ומ"מ כדי להפיס דעת המתים ח"ו בלא בנים יש להורות ע"פ פשר לומר שלש קדישים הנתוספ' ולא קדיש עלינו ע"כ העתקתי תוכן דבריו אולי לא נמצא הספר בידו ועתה אדון ואומר דודאי אין לסתור דברי הרמ"א כפשוטו היכא שיש מנהג וידוע כל הקרובים במשמע לעשו' פשר דבר ומהא דאמרינן בחלק דף ק"ז אין אבא מזכה ברא נראה לי עיקר דודאי לכל התירושים שבתוספ' דסוטה דף יו"ד /י' / ע"ב עכ"פ לא קאי רק אאותם שהם מוחזקים לבעל עבירו' חמורים שע"י כן אין להם חלק לע"הב כגון אמן אבשלום שמרד באביו ומלכות בית דוד אבל סתם בני אדם שאינם מוחזקין ברשעות כל כך ודאי אבא מזכה ברא וכדאמרינן רשע וטוב לו רשע בן צדיק וזכות אבותיו מסייעתן כי זכות אבות לא תמה דהא אפילו במדת פורענות אמרינן בשבועות דף ל"ט ע"א דנפרעין ממנו וממשפחתו וכ"ש במדה טובה שהיא מרובה שא' מן המשפח' אפי' יוכל להציל כל המשפחה וכדאמרינן פ' החלק בגאולה עתידה שנים ממשפחה מזכין כל המשפחה וא"כ לכאורה היה נראה דיש לאביו לומר קדיש אך ורק כיון שהתנה רמ"א דוקא במקום שיש מנהג קבוע בעיר ובלאו הכי לא יאמר קדיש על בנו במקום שאר אבליים ואין לזוז מדבריו היכא דליכא מנהג ידוע.

אך שגיסי הגאון מסיק בספרו ומכל מקום כדי להפיס דעת המתים חס ושלום בלא בנים וכו' אבל בנדון שלפנינו שכבר הניח בת שאומרת קדיש בבית אצל מנין (כי בבה"כ בודאי אין להניח לה לומר קדיש כלל) א"כ כבר יש לו פיוס דעת בזה. ונראה דגם לענין התפלה יש לאביו להתפלל רק בבית אצל המנין שאומרת הבת קדיש אבל בשאר תפלות וקדישים אין להם זכות נ"ל. הקטן יעקב.

31. שערי תשובה סימן קלב

[ה]...ועיין בשבות יעקב ח"ב סי' צ"ג שאם אין לו בן רק בת לא תאמר קדיש רק בביתה.

32. קיצור שולחן ערוך סימן כו

סעיף כ

הבת אין לה לומר קדיש בבית הכנסת, אך יש אומרים שאם רוצים לעשות מנין בביתה שתאמר שם הרשות בידם, ויש אומרים דגם זאת אין לעשות.

33. שו"ת משפטי עוזיאל כרך ג - אורח חיים סימן יג

באשר לשאלת מעכ"ת.

מתוך דברי הראשונים במדרשיהם ודרושיהם, רזי תורה והלכותיהם מתברר שכל ענין הקדיש הוא קבלה מדברי רז"ל, וכיון שכן אין לנו להוסיף על דבריהם ולחדש סברות מדעתנו בדרוש טעמי הקבלה, כי אף למאן דדריש טעמא דקרא לא דריש טעמי קבלה. שכל עצמה וקדושייתה היא הרזיות ומסתורין שבה אין שכלנו מגיע להבנת טעמיה וסודותיה. ולכן אין לנו להוסיף על דבריהם ולא לגרע מהם מדעתנו, הלכך אין לחדש מנהג זה של הגדת הקדיש מפי הבנות. ואל יעלה על הדעת שזה הוא מפני שאין הבנות מזכות את אביהם, שיותר מזה מצאנו, שהן מזכות את כל העם כאמהות ונביאות ישראל שזכרן וזכותן לא יסוף לנצח מקרב עם ישראל, וגדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים ובזכות נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים. אלא מפני שאין לנו בענינים כאלה אלא מה שקבלנו מפי קדמונינו שלאורם אנו הולכים.

34. שו"ת משפטי עוזיאל כרך ג - אורח חיים סימן כג

(ב) אמירת קדיש מפי הבת - עיין בשדי חמד מערכת אבלות סי' ק"ס ולעיל סי' י"ג, והכי נקטינן להלכה ולמעשה שאין האשה אומרת קדיש אפילו בבית האבל.

35. מגן אברהם סימן קכה

(א) שותקין - וגם קדיש א"ל עם החזן כי א"א דבר שבקדושה אלא בי' וצריך להבין לחזן ולענות אחריו.

36. פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן נה

ד... ומסתברא וודאי דגר מצטרף למנין עשרה לכל דבר שבקדושה, אע"ג דאמרינן [ברכות כא, ב] ונקדשתי בתוך בני ישראל (ויקרא כ"ב, לב) ובסוכה כ"ח ב' בתוספות ד"ה לרבות [כתבו] דבני ישראל ממעטינן גרים אי לית רבויא, מכל מקום כאן אסמכתא, דהא גר כשר להיות ש"ץ כבסימן נ"ג סעיף י"ט, ואין סברא דלא מצטרף לעשרה. ובציצית [סימן יד אשל אברהם אות ג] כתבנו כהאי גוונא, יע"ש בזה:

37. שו"ת מנחת יצחק חלק ד סימן ל

ב"ה שוכט"ס אל כ"ק ידי"נ הגה"צ המפורסם לשבח ולתהלה וכו' כקש"ת מוה"ר שי"ש רבין הברשטאם שליט"א האדמו"ר מציעשנוב כעת חובק"ק ברוקלין יצ"ו. אחדשת"ה כמשפט לאוהבי שמו, את גי"ה קבלתי זה איזה שבועות, ובמיטב רצוני לא הי' באפשרותי עד כעת, לבוא בכתיבתי זאת, ואת כבוד תורתו הרמה הסליחה. ע"ד מה שהביא מהנדפס בהפרדס (אדר תשכ"ג חוברת ו'), בשם הגרי"א הענקין שליט"א, בדבר השאלה של אמירת קדיש ע"י הבת, ע"ז כתב, דאם תחפוץ לומר קדיש בפני הנשים, בעזרת נשים, בזמן שאומרים קדיש בבית הכנסת של הנשים, אפשר שאין קפידא עכ"ד, וכהד"ג נ"י מתפלא ע"ז, כי כבר נפסק בש"ע (או"ח סי' נ"ה ס"א), שאין אומרים אותו (קדיש) בפחות מעשרה זכרים בני חורין גדולים וכו', ואין אשה מצטרפת למנין עשרה בכל דבר שבקדושה וכו' עכ"ד.

גם בעיני יפלא, ועי' מש"כ באריכות בספרי מנחת יצחק (ח"ג סי' נ"ג נ"ד), וביותר (באות י"ד ול"ח) שם, - ואף דראיתי באחרונים, שחקרו על המנהג בכמה מקומות, שיש הרבה אבלים, ובפרט ביום היא"צ = היארצייט = /יום הזכרון/ מקדושים שלנו, שכמעט כל הקהל אומרים קדיש, ואין שם ט' שיענו אמן, וצדדו מטעם דרך הקדישים שבתפילה, דבא להוציא הרבים, צריך ט' שיענו כמו בתפילה, לא בקדיש יתום, דהוי רשות ולא בא להוציא רבים, ויהדרו שעכ"פ יענו שנים, כמו דאיתא במחצית השקל (סו"ס ו') בברכת השחר עיי"ש, - אבל לא עלה על הדעת, לומר קדיש, אף שאין שם עשרה אנשים, - והוא פשוט.

38. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ה סימן יב

ב... והנה בכל הדורות נהגו שלפעמים היתה נכנסת אשה ענייה לבית המדרש לקבל צדקה, או אבלה לומר קדיש ...

39. שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכות השחר ושאר ברכות סימן נה

סעיף יג

צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד ושליח צבור עמהם ...

40. משנה ברורה סימן נה

(מח) כל העשרה - ואפילו אם אינן רואין אלו את אלו כיון שהם בבית אחד [אחרונים] אבל אם מקצתם בחדר זה ומקצתם בחדר אחר אינם מצטרפין אע"פ שהפתח פתוח ביניהם משום דאין שם פרצה והפתח גופא כמחיצה חשובה וה"ל שני בתים ואפילו כשאין דלת ביניהם כל שהם בשני רשויות ואין רואין זה את זה אין מצטרפין ויש מחמירין אפילו ברואין: